

**Відгук офіційного опонента – кандидата психологічних наук,
доцента Чепіги Лади Петрівни – на дисертацію Гаман Ірини Геннадіївни
на тему «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі
статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в
Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
053 «Психологія»**

Докладне вивчення та критичний аналіз тексту поданої на захист дисертації, а також наукових праць здобувачки, опублікованих за її темою, дають підстави для формулювання офіційним опонентом наступного висновку.

Актуальність теми дисертації. Повномасштабна війна в Україні зумовила стрімке збільшення кількості тимчасово переміщених осіб, значну частину яких становлять жінки, які зазнали вимушених змін життєвого укладу, втрати звичних соціальних зв'язків, порушення відчуття безпеки та невизначеності щодо майбутнього. Такі обставини спричиняють глибокі зміни у психоемоційному стані особистості, що проявляються підвищеним рівнем тривожності, переживанням втрати контролю над життєвими обставинами та виснаженням особистісних ресурсів.

У контексті сучасних викликів особливого значення набуває розробка та практичне впровадження науково-верифікованих технологій надання кризової психологічної допомоги, здатних запобігати формуванню у тимчасово переміщених жінок негативних психологічних наслідків впливу воєнних подій.

Обмежена кількість емпіричних досліджень та недостатній рівень теоретичного осмислення особливостей кризової психологічної допомоги саме жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи підкреслює потребу у проведенні комплексного наукового аналізу, спрямованого на розробку та обґрунтування спеціалізованого підходу до надання кризової психологічної допомоги цій соціально вразливій категорії населення.

Дисертаційна робота Гаман Ірини Геннадіївни відповідає зазначеним науковим запитам та соціальним потребам. Запропоноване авторкою

всебічне дослідження специфіки переживання воєнних подій тимчасово переміщеними жінками, які проживають в Україні та за її межами, дозволило виявити ключові чинники їх психоемоційної вразливості, визначити ефективні підходи до надання психологічної допомоги, та здійснити на цій основі комплексне теоретико-емпіричне обґрунтування особливостей кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні. Велике значення для надання системної підтримки жінкам-переселенкам має розроблена та апробована дисертанткою авторська програма кризової психологічної допомоги, яка довела свою ефективність та наукову обґрунтованість.

Таким чином, дослідження Гаман Ірини Геннадіївни «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» є безумовно актуальним як в соціальному, так і науковому аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації. У своїй науковій роботі авторкою обґрунтовано актуальність проблеми та висвітлено ступінь її розробки, чітко визначено об'єкт, предмет дослідження, розкрито теоретичне та практичне значення його результатів. Для досягнення мети та вирішення завдань дисертанткою було застосовано комплекс сучасних теоретичних та емпіричних методів, які повністю забезпечують виконання завдань та досягнення мети дослідження. Організація емпіричного дослідження, яке включало констатувальний, формувальний та контрольний етапи, та використання адекватних методів математичної статистики (t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок, F^* -критерію Фішера для кутового перетворення, U-критерію Манна-Уїтні) забезпечують об'єктивність та точність отриманих емпіричних результатів.

Робота І. Г. Гаман, безсумнівно, має не тільки наукову новизну та теоретичну значущість, але й практичну цінність - зокрема розроблена та науково обґрунтована дисертанткою авторська програма кризової

психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи може бути ефективно використана в сучасній психологічній практиці.

Новизна представлених теоретичних та емпіричних результатів.

Новизною й практичною значущістю можна вважати насамперед здійснення комплексного теоретико-емпіричного обґрунтування психологічних особливостей переживання воєнних подій жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні, а також розробку ефективної програми кризової психологічної допомоги, спрямованої на відновлення їх психоемоційної стабільності й адаптаційного потенціалу. Зокрема:

Здійснено цілісний науковий аналіз психоемоційних наслідків переживання воєнних подій жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи; конкретизовано структуру цих наслідків через когнітивний (базові переконання та оцінювання подій), емотивний (схильність до дисфоричних психоемоційних станів) та поведінковий (стабільність психічного здоров'я та здатність до саморегуляції поведінкових реакцій у стресових умовах) компоненти; визначено особливості прояву цих компонентів із урахуванням фактору перебування жінок в межах України або за кордоном.

Розроблено науково-обґрунтовану авторську програму кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, яка поєднує кризово-інтервенційний, когнітивно-поведінковий, ресурсно-орієнтований та психоедукаційний підходи.

Розроблено та впроваджено авторський щоденник саморефлексії та психоемоційної стабілізації як структурований психотехнологічний інструмент підтримки процесів емоційної регуляції, когнітивної переоцінки травматичного досвіду та відновлення суб'єктивного відчуття контролю у жінок з досвідом вимушеного переміщення.

У роботі поглиблено наукові уявлення щодо змісту та структури переживання воєнних подій і кризових психоемоційних станів жінками в умовах вимушеного переміщення як багатовимірного феномену, який

визначається взаємозалежністю травматичного досвіду та чинника актуальної географічної локалізації особистості; уточнено закономірності формування емоційних реакцій жінок в умовах тривалого воєнного стресу, зокрема взаємозв'язки між рівнем тривожності, депресивності, психоемоційного виснаження та трансформацією базових переконань; уточнено особливості поведінкових реакцій жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи з урахуванням соціального контексту, ресурсної забезпеченості та рівня соціальної інтеграції; визначено роль соціальних, особистісних і ресурсних чинників у подоланні кризових станів жінками-переселенками, зокрема значення базових переконань, позитивного образу «Я», відчуття контролю та психоемоційних ресурсів.

Набули подальшого розвитку: наукові положення щодо психологічних механізмів адаптації та відновлення психічного здоров'я жінок, які постраждали від воєнних дій, з урахуванням поєднання травматичного досвіду та вимушеної міграції; підходи до організації системної, поетапної та експериментально верифікованої моделі кризової психологічної підтримки тимчасово переміщених осіб в умовах воєнного стану, орієнтованої на забезпечення внутрішньої валідності результатів та їх практичної масштабованості; психотехнології кризової психологічної допомоги, зокрема інструменти письмової саморефлексії; науково-методичні засади формувального експерименту в кризовій психології, що поєднують діагностичну обґрунтованість «мішеней» впливу, структуровану програму інтервенцій та статистично підтверджену оцінку ефективності.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ґрунтується на глибокому аналізі та інтеграції сучасних теоретичних і емпіричних даних, а також на результатах власних досліджень авторки.

Дисертація має чітку структуру, що складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, що дозволяє послідовно і логічно розкривати поставлені дослідницькі завдання.

У першому розділі дисертації авторка висвітлює теоретичні засади дослідження психоемоційного стану жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи, розглядаючи військовий стан як джерело кризових переживань та порушень психічного здоров'я особистості, аналізуючи вітчизняні та закордонні дослідження впливу військових подій на психоемоційний стан людини та психологічні аспекти переживання військових подій жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи.

На основі теоретичного аналізу дисертанткою обґрунтовано трикомпонентну структуру діагностики переживання військових подій тимчасово переміщеними жінками, яка охоплює когнітивний, емотивний та поведінковий компоненти.

У другому розділі дисертації представлено детальне емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення та порівняння психологічних особливостей переживання військових подій українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи, які проживають в Україні та поза її межами.

Слід підкреслити, що безумовною перевагою роботи є ретельність та коректність планування дисертаційного дослідження, яке складалось з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного.

На констатувальному етапі здійснювалось дослідження когнітивного, емотивного та поведінкового компонентів переживання військових подій українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи. Когнітивний компонент оцінювався через особливості базових переконань особистості; емотивний – через вираженість дисфоричних психоемоційних станів; поведінковий компонент – через загальний рівень стабільності психічного здоров'я та здатності до саморегуляції поведінкових реакцій у стресових умовах. Відповідно до кожного з компонентів дисертанткою були визначені критерії та підібрані релевантні діагностичні методики: шкала базових переконань Р. Янов-Бульман, шкала депресії А. Бека, методика самооцінки психічних станів Г. Айзенка, опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» К. Кіза в адаптації Е. Носенко та А.

Четверик-Бурчак. Також дисертаційною було розроблено авторську анкету, спрямовану на оцінку емоційних реакцій, адаптаційних процесів, джерел інформації, соціальної активності та перспектив на майбутнє у жінок у контексті воєнних подій.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що на когнітивному рівні як внутрішньо, так і зовнішньо переміщені жінки оцінюють воєнні події як загрозливі та руйнівні. У внутрішньо переміщених жінок зафіксовано зниження базових переконань щодо доброзичливості світу, справедливості та власної цінності; зовнішньо переміщені жінки демонструють більшу варіативність у системі базових переконань та вищий рівень їх збереженості.

На емотивному рівні у внутрішньо переміщених жінок домінують тривога, страх, злість та стрес, що набувають стійкого характеру і зумовлюють схильність до дисфоричних психоемоційних станів; зовнішньо переміщені жінки характеризуються високим рівнем тривоги та стресу, що поєднується із збереженням почуття надії та позитивного образу «Я».

На поведінковому рівні внутрішньо переміщеним жінкам притаманний середній рівень психічної стабільності за наявності підвищених показників тривожності, фрустрації та агресивності, що свідчить про напруження адаптаційних механізмів; у зовнішньо переміщених жінок спостерігається вищий адаптаційний потенціал, що проявляється у більшій гнучкості та здатності до саморегуляції, попри наявність дефіциту стабільної соціальної підтримки.

Встановлено, що попри спільність травматичного досвіду воєнних подій, характер їх переживання має відмінності, зумовлені перебуванням жінок в Україні або за її межами. Внутрішньо переміщені жінки демонструють більш виражені дезадаптивні зміни в емотивному та поведінковому компонентах, що пов'язано з безпосереднім впливом стресогенних факторів. Зовнішньо переміщені жінки, натомість,

характеризуються вищим рівнем когнітивної та поведінкової адаптації, проте зберігають високий рівень емоційної напруги.

Виявлені закономірності створили підґрунтя для розробки дисертанткою програми кризової психологічної допомоги, спрямованої на подолання деструктивних наслідків переживання воєнних подій та відновлення психологічних ресурсів особистості.

У третьому розділі дисертації надано авторську програму кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи та результати оцінки її ефективності.

Дисертанткою запропоновано авторське бачення особливостей надання кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, яке визначається: емпірично встановленою на констатувальному етапі дослідження структурою психологічних змін; принципом багаторівневого впливу; поетапною логікою стабілізації та реконструкції; інтеграцією індивідуальних і групових форм роботи; ресурсною орієнтацією; пролонгованістю формувального впливу; експериментальною перевіркою ефективності.

На формувальному етапі емпіричного дослідження авторкою було розроблено та апробовано програму кризової психологічної допомоги, яка базувалась на інтеграції когнітивно-поведінкового, ресурсно-орієнтованого та психоедукаційного підходів. Ключовими мішенями психокорекційного впливу було визначено підвищену тривожність, фрустрацію та загальну емоційну нестабільність; ознаки депресивних станів та соціальної дезадаптації, а також деструктивну трансформацію базових переконань.

Позитивно відмітимо особливості впровадження програми, завдяки яким забезпечувалась системність психологічного впливу, поступовість опрацювання травматичного досвіду та можливість інтеграції набутих навичок у повсякденне життя. Програма мала пролонгований характер (тривала протягом одного року), включала консультативно-психоедукаційний та психокорекційний етапи, блок психологічних

рскомендацій. З метою психологічної підтримки учасниць програми та закріплення результатів психокорекційного впливу використовувався авторський щоденник саморефлексії.

Результати контрольного етапу емпіричного дослідження засвідчили, що в групі жінок зі статусом внутрішньо переміщеної особи, які приймали участь в програмі, зафіксовано статистично значущу позитивну динаміку за усіма структурними компонентами переживання воєнних подій.

На когнітивному рівні відбулося достовірне підвищення показників доброзичливості світу та образу «Я», а також зміцнення переконань щодо контролю над власним життям, що свідчить про успішну реконструкцію світоглядних установок. На емотивному рівні виявлено суттєве зниження депресивних проявів, тривожності, фрустрації та агресивності, що підтверджує ефективність стабілізаційного та ресурсного впливу програми. На поведінковому рівні зафіксовано стійку позитивну динаміку показників ментального благополуччя та загальне зміцнення психічного здоров'я учасниць програми.

Отже, результати контрольного етапу дослідження переконливо підтвердили високу ефективність розробленої дисертанткою програми кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що теоретичні положення та практичні здобутки дисертації не тільки активно використовуються у процесі професійної підготовки фахівців зі спеціальностей «Право», «Правоохоронна діяльність», «Психологія» в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження №38 від 21.11.2025 р.), та у науково-дослідній діяльності Національної академії внутрішніх справ (акт впровадження №21-нд від 17.02.2026 р.), але й у практичній діяльності з надання кризової психологічної допомоги, зокрема фахівцями благодійної організації «Благодійний фонд «Надія на життя» (акт впровадження від 12.07.2025 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності у цілому. Дисертація логічно побудована, всі її структурні частини чітко взаємопов'язані, що сприяє глибокому розкриттю досліджуваної проблематики. Авторка демонструє глибоке розуміння теми, що проявляється у ретельному теоретичному аналізі, виваженому підході до вибору діагностичного інструментарію, а також у комплексному емпіричному дослідженні. Важливо підкреслити, що сформульовані висновки та рекомендації базуються на достовірних даних і відповідають заявленій меті дослідження. Значний обсяг проаналізованої літератури, застосування адекватних методів дослідження, а також новизна одержаних результатів свідчать про високий рівень наукової підготовки дисертантки. Практичне значення роботи підтверджується впровадженням її результатів у діяльність освітніх та соціальних установ. Усі ці аспекти свідчать про те, що дисертаційне дослідження Гаман Ірини Геннадіївни є завершеним науковим дослідженням, яке відповідає сучасним вимогам до таких робіт і являє собою вагомий внесок у розвиток психологічної науки.

Повнота викладу у наукових публікаціях, захищених за темою дисертації, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у роботі. Основні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 11 наукових публікаціях. Зокрема, 5 статей було опубліковано у фахових наукових виданнях із психологічних наук. Результати роботи також були представлені у вигляді 6 тез доповідей апробаційного характеру, що демонструє активне впровадження отриманих наукових висновків у науковий діалог. Публікації авторки адекватно відображають основні положення дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Позитивне враження від дисертаційного дослідження Гаман Ірини Геннадіївни все ж не позбавляє його від окремих недоліків та спонукає зробити деякі зауваження:

1. У підрозділах 1.2 та 1.3, авторка оперує поняттями, які потребують чіткішого розмежування між психологічним та клінічним контекстом, зокрема: тривожний розлад, невротична реакція, психоз, депресія та ін. (с.40-55). На нашу думку, така диференціація надала б викладу матеріалу більш глибокої наукової обґрунтованості, додаткової смислової прозорості та виразності.

2. Підкреслюючи методологічну виправданість розробленої авторкою анкети для визначення особливостей оцінювання українськими жінками воєнних подій та ставлення до них, водночас варто зауважити, що на контрольному етапі були застосовані виключно стандартизовані методики. На наш погляд, використання авторської анкети надало б змогу більш якісно відстежити, як змінилося сприйняття воєнної реальності тимчасово переміщеними жінками завдяки участі у програмі кризової психологічної допомоги.

3. Повністю підтримуючи наукову позицію авторки щодо дієвості запропонованої програми кризової психологічної допомоги, вважаємо за необхідне висловити певне застереження. Зважаючи на те, що у процесі апробації програми Ірина Геннадіївна працювала лише з категорією внутрішньо переміщених жінок, а також беручи до уваги встановлені на констатувальному етапі відмінності у структурі когнітивного, емотивного та поведінкового компонентів переживання подій війни між внутрішньо та зовнішньо переміщеними особами, позиціонування даної програми як універсальної викликає певну дискусію. На наш погляд, наукова та практична цінність роботи суттєво збагатилася б, якби дисертантка запропонувала окрему модифікацію програми, що цілеспрямовано враховувала б специфіку психічних станів саме зовнішньо переміщених жінок.

4. Цінним вважаємо те, що у другому розділі дисертаційної роботи Ірина Геннадіївна представляє авторське бачення щодо проведення констатувального етапу дослідження, виділяючи у структурі переживання

подій війни українськими жінками когнітивний, емотивний та поведінковий компоненти, критерії й показники до них. Разом з тим, зазначимо, що зв'язки між цими складовими могли б бути додатково візуалізовані у вигляді структурної схеми або моделі із подальшою їх детальною характеристикою. Це значно підвищило б наукову цінність дослідження.

5. Як побажання щодо вдосконалення тексту дисертаційного дослідження, варто звернути увагу на його ретельніше технічне редагування. У роботі трапляються поодинокі граматичні та орфографічні неточності, бібліографічний опис окремих джерел літератури потребує уніфікації відповідно до встановлених вимог, подана у роботі анотація іноземною мовою подекуди потребує стилістичної корекції.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Однак висловлені побажання і зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження І.Г. Гаман, якому притаманний високий рівень наукового обґрунтування. Структура дисертаційного дослідження побудована на засадах надійності та достовірності, а сама робота вирізняється цікавими науковими результатами, які надають роботі новизну та практичну значущість. Дисертація Гаман Ірини Геннадіївни на тему «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація відповідає спеціальності 053 Психологія, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії

та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44, а її авторка Гаман Ірина Геннадіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

ОПОНЕНТ:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту №5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Лада ЧЕПІГА

*Лірише Чепігіно Л. А. заслугою
заслужено вартує*

А. С. Демидов